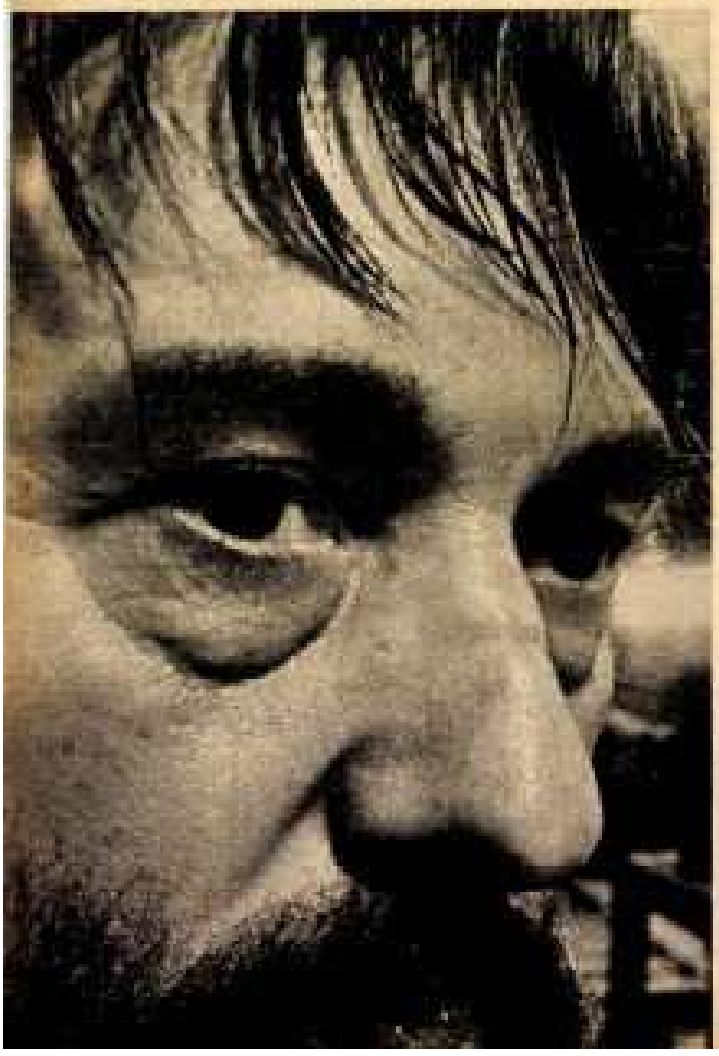

Dósa György és Lőrinc pap (Benkovi Ferenc és Kállai János)

Benkovi Ferenc két arca Dósa György szerepében (balra)

Emlékezetes jelenet az Ítélet című filmből (Benkovi Ferenc Sebők Klárával) (jobbra fent)

Sokféle műfaj hidegét és melegét ismeri már. Légkört rajzolnak súlyát színén. Így aztán szűkös nélkül állíthatom, hogy sem a versnek, sem a prózának, sőt még filmszínésznek való tömzsiskodásom se bontok tilalom ormát, mint az a három film – Tízezer nap, Földobott kő, Ítélet –, amelyhez eddig közöm volt: három film: három, különböző is, évekig elhúzódó háború.

S hogy mégse panaszkodom, egyedül: oka az, hogy ezt a hosszú elkötelezettségem közül ezt a sok sebesüléssel járó harcszolgálatot bizonyos meg eddig legkevésbé. Mindenekelőtt azért, mert olyan erőkkel, szigorú és tudatos törekvésű filmesekkel rendezőkkel találkozhattam szívességből, mint Kósa Ferenc és Sára Sándor. S a velük végzett munkában olyan színészekkel, mint Major Tamás, Görbe János, Kállai János, Kozák András, Bárdy György, Molnár Tibor, Vadász Zoltán, Csíky András, George Mottel és a Dózsát alakító Benkovi Ferenc.

Jelentős színésznevek hallatán kinek-kinek más ugrik elébe emlékezetébe. Néha a darab, amit játszottak, néha csak a mozzanat, a sötét nézőtérre kiáradó meleg lélegzetvétel, vagy a megrendülés, amit okoztak.

Sajnos, ez az utóbbi a legritkább, mert a legszebb.

Tapasztalatom szerint előadásra a pillanatok lépcsőfokai lövegnyája gyalogol ki egy-egy színészarc mögött. Kivel élt, kivel hált, kinek mit mondott valami rendkívüli utaljára, hunkor-e, nagyképű-e, nincsenek-e forró hajlatai és így tovább.

Amíg csak messziről ismertem színészeket, akként is a szerint. Ügyükben a közönség vadvagyon megrongyolt szerepét. A színészségét csalóka mértékben, a játszótársát szívrongálót. De miért nevezik hogy megismertem közülük néhányat, hanem barátként és szövetségesként dolgoztam is velük, fogyatékosságuk elvált. Világlát se szeretném őket átalakítani, még a függöny felgördülése utáni csendben sem. Ellenkezőleg! Sarut és csipkejét rájuk! Kigyót, békát az ingük alá és a nyakukba! Mert a színész, aki a szerepén kívül megszűnő alkotóképességében is úgy képes áthatolni, hogy még csalókai ügyét, bátorságát, szentségét is el tudja fogadtatni velünk – az győz igazán. Győz, mert kizsarolja a nézőtéri a szívet; le-

CSOÓRI SÁNDOR:

Vásznat betöltő arcok

csapolja legorányu kivánatosságát s azt láttatja vele, amit á lát, amit á akar látni.

A színész munkájában, mint minden művészetben, engem az az átváltozás erő izgatott és izgat legjobban. A játék ihaletőkája, miszerint a legtökéletesebb színjátszás mindig a legalaposabb szembesülés. A láthatóvá vált, a „játékban mozgó" emberábrázolás a leglélhatatlanabb dolgok főszínre hozója.

Mindezt legkézelebbről és leghosszabban Bessenyei Ferenc művészi és emberi világán belül figyelhettem meg akarva-akaratlanul is, mivelhogy heteket, hónapokat töltöttünk együtt az Ítélet forgatása előtt, forgatása közben, sőt utána is. A megismeréshez a szokatlan terepszemlék – dolgozató hegymászások Erdélyben, vacsoratársaság ideharaszolása, hiúsi szerepe miatt neki kimélettenül kiszolgálva lenni – ugyanúgy hozzájárultak, mint magáról a Dózsa-alakításáról folyó vitáink.

Első élményem nem a színészre, inkább az emberre vonatkozott. Negyedik, utolsó találkozásunk után tudomásul kellett vennem, hogy Bessenyei olyan valaki, aki mellett csak lélekszakadva lehet élni. Mintha együttlő helyében is a maratoni futás versenyzője volna. Mindent megél, mindent átvesz magán. Vagy más oldaláról közelítve hozzá, olyan, aki a mérnemszegyen hiábavaló örökös helyett az élők élénkségét választja. Sikba tartva ki az időt, jelenvalóvá változtatva, ami már nem, illetve még nem az. Mondanom sem kell, hogy ezzel abban áltatlanok lőtünk – adottság. Ösnyelvi és veszélyeivel egyaránt.

Azt mindenki észrevette eddig, hogy Bessenyei igazi lépték-egysége az emberi nagyság. Ő nagy is abban a természetes hitben tökéletesítette képességét, hogy testével, hangjával, indulatával magát a történelmet tudja testi, hanggal, indulattá alakítani. Galilei, Kossuth, Szécheny, Cézgy szerepében ez a meggyőződés nélküli cégység hozott neki nem mindennapi sikereket.

Talán ezért is vártak tőle legtöbbször ugyanezt.

Mikor Kósa Ferenccel arról tőrengtünk, hogy ki-minek Dózsájának mikem nagyságot, magatartást próbáljunk tőlvázolni, elgyanben egyetértünk még, hogy Bessenyei ismert emlegyei visszahagotta, csikorgóvá kell tenni. Játékában egyszerre legyen jelen a szinte szentül nagyság, az örnagyát megszemlélő és kinyilvánító – ugyanakkor a minden szenvedő túli emberi esettség is; a barkát, a csőndbe temetett. S a kettő közti feszültség legyen a motorja.

Hogy jó volt-e az elképzelésünk, vagy hogy mégis valósult meg a filmen, döntsék el mások. Egy bizonyos. Van olyan jelenete az Ítéletnek, amelyről akár Kósa, akár Sára, akár jómagam is külső szemlélőként beszélhetünk.

Ez a jelenet Bessenyeié. Többszörösen is. Mert nemcsak filmbeli Dózsa-alakításából emelkedik ki, hanem életművéből is.

A nagy tárgyalás, az ítélkezés jelenetsorának bevezető. Zápolyáék, Werbőczyék Dózsa kivégzésének módozatait tárgyalják. A tűzes trón, a vaskoronát, a főlségjelvényeket, a főlsőruhát, táncot és éneket. Mindezt Dózsa jelenlétében. Kósa és Sára megegyeztek, hogy – ha hosszan kitartott tömegekkel is –, fölválva mutatják hőst Zápolyáékat s hőst Dózsát. Felváltó kőben szemben főrobbant az a tény, Bessenyei az ötlés olyan erőszakos, pattanásig feszült állapotába jutott, hogy Sára egyszerűen otthagyott a felvevőgéppel. A hangjával, a testével, a kiterjedésével játszó Bessenyei szótól teljesen néma volt. Egyetlen a végtagos arcot tartott. Fejje ha mozdult, már a hőrőhöz ért. Szeme tél volt rivalkággal, de sötét. Iskete tövekkel is. Megtörhetetlen tövekkel. Már nem Dózsa nézett vellük, már nem Bessenyei, hanem ő néztünk, akik bukások és forradalmak leszűkítségét éljük szörnyek óta. A szorokba szorult történelem nézett egyetlen ember szemével, nem is azért, hogy lássa, hanem hogy őt lássuk. Lássák és ne feledjék!

Bessenyei abban a jelenetben élt, szervedt végig, amit a film még csak jelzés-szerűen sem ábrázolhat; Dózsa valóságos tűrhetőlét. Játéka attól kitelés, hogy a játék tagadása. Attól megrendítő, hogy összeroppanás. Vásznat betöltő arca, mint a magyar történelem tűrhetetlen. Dokumentum.

S mi még?

Olyasmi, amiről az emberek nem szeretik, inkább csak elbeszélgetni szoktak. Sebei, ragyogása.